

Γ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Εισαγωγή. Πλουσιώτατον εις εθρήματα και αποδοτικώτατον εις ανασκαφικά δεδομένα υπήρξε και πάλιν τὸ 1964 διὰ τὴν Γ΄ Ἐφορείαν, ἀξία δὲ ἰδιαίτερας μνείας ἢ καταβληθεῖσα προσπάθεια ἐκ μέρους τόσοσιν τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων και Ἀναστηλώσεως διὰ τὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθὸν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν και μέσων ἐργασίας — τακτικώτερα χρηματοδότησις και αὐξήσις τοῦ χρησιμοποιουμένου ἐξ ειδικευμένων ἐργατῶν προσωπικοῦ— ὅσον και τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν, δι' ὧν ἐπετεύχθη ἢ συνεχῆς παρακολούθησις τῶν ἀνασκαπτομένων περιοχῶν τῆς Περιφερείας μας και ἡ διεξαγωγή ἐκτεταμένων και πολλακίς μακροχρονίων ἀνασκαφῶν εις ἰδιωτικούς και δημοσίους χώρους, παρά τὰς ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν, μηχανικῶν, ἐργολάβων και περιοικῶν δημιουργουμένας ἐκάστοτε δυσχερείας.

Πρὶν ἢ προβῶμεν ὁμῶς εις τὴν ἐκθεσιν τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ ἔργου, ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα σημαντικόν γεγονός, τὸ ὁποῖον παντοιοτρόπως ἐπηρέασε τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν. Πρόκειται περὶ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1964 γενομένης τροποποιήσεως τῆς συστάσεως τῆς Γ΄ Ἀρχ. Περιφερείας, ἥτις ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ σχετικοῦ Βασιλικῆ Διατάγματος περιέλαβεν, ὡς γνωστόν, τὴν ὑφ' ἡμῶν ἐλεγχομένην ζώνην τῶν Ἀθηνῶν, με ἀρχαιολογικούς χώρους τὸ Ὀλυμπεῖον και τὸν Κεραμεικόν, τὴν Ἐλευσίνα και τὴν Μεγαρίδα, ἐνῶ ἡ μέχρι τότε ἀνήκουσα εις αὐτὴν Ἀρχαία Ἀγορὰ ὑπήχθη εις τὴν Α΄ Περιφέρειαν.

Μετὰ τὴν ὡς ἐκ τοῦτου ἀπομάκρυνσίν μας ἐκ τῶν Γραφείων τῆς Στοᾶς Ἀττάλου ἠναγκάσθημεν νὰ ἐγκατασταθῶμεν προσωρινῶς, λόγω ἐλλείψεως χώρου, εις τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἄρεως 3 Μουσειακὴν ἀποθήκην εθρημάτων Ἀθηνῶν και παρά τὰς παντοίας ἐλλείψεις και τὰς δυσχερεστάτας κατὰ τοὺς χειμερινούς μῆνας συνθήκας κατεβάλομεν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ὑπηρεσίας μας.

Οὕτω, τῇ βοηθείᾳ τῆς μόνης τότε ὑπαρχούσης πιστώσεως — τῆς ἐπανεκθέσεως ἀρχαιοτήτων — διὰ τὴν Γ΄ Ἐφορείαν: α) Ἐγένετο προσπάθεια καλύψεως τῶν στοιχειωδῶν ἀναγκῶν (ἐνὸς ἔρμαρίου, πρὸς διασφάλισιν τῶν ἐγγράφων και τῶν χρημάτων, μερικῶν καθισμάτων και γραφικῆς ὕλης). β) Διοργανώθη ἐκ νέου τὸ ἀρχεῖον, εις τὸ ὁποῖον περιελήφθη τμήμα μόνον τοῦ ὑπάρχοντος παρά τῇ Στοᾷ Ἀττάλου, ἀφορῶν εις τὰς οἰκοδομι-

κὰς ἀδείας και τὰ πλέον πρόσφατα ἐγγράφα (τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν), τὰ σχετικὰ μετὰ τὰ θέματα και τοὺς χώρους τῆς Γ΄ Περιφερείας, ὡς ἤδη διεμορφώθη αὕτη. γ) Διοργανώθησαν ἐκ νέου ἐπίσης και ἀνετέθησαν εις ἀρμοδίους ὑπαλλήλους αἱ διοικητικαὶ και οἰκονομικαὶ ἐργασίαι, ἢ διαχειρίσις εἰσιτηρίων κλπ. δ) Ἐπεδιώχθη ἡ δημιουργία μικρᾶς βιβλιοθήκης, τῆς ὁποίας παντελῶς ἐστερεῖτο ἡ Ἐφορεία. ε) Κατεβλήθη ὑφ' ἡμῶν πᾶσα προσπάθεια παρὰ τῇ Γεν. Διευθύνσει τοῦ Ὑπουργείου διὰ τὴν ἐξέυρεσιν χώρου Γραφείων, ἔστω και παρά τὴν εἰρημένην ἀρχαιολογικὴν ἀποθήκην, ἀνευ ὁμῶς οὐδενὸς ἀποτελέσματος μέχρι στιγμῆς.

Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν πάντων τῶν ἀνωτέρω, ὡς και πλείστον ἄλλων στοιχειωδῶν ἐλλείψεων, γεγονός ἐστὶν ὅτι κατηναλώθη πολὺτιμος χρόνος, ὅστις ὑπὸ εὐνοϊκώτερας συνθήκας θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ καθαρῶς ἐπιστημονικόν ἔργον τῆς Ἐφορείας.

Α΄ ΜΟΥΣΕΙΑΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ

1. Μουσειακὴ Συλλογὴ εθρημάτων Ἀθηνῶν

α) Διὰ τῆς ἀπασχολήσεως, ἐπὶ τετράμηνον μόνον, τοῦ συγκολλητοῦ κ. Ἀ. Μαρῖνη συνεκολλήθησαν και συνεπληρώθησαν, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, τριακόσια πεντήκοντα ἄγγεῖα, προερχόμενα ἐξ ἀνασκαφῶν 1963 - 64 και παλαιότερων ἐτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιελήφθησαν, λόγω ἰδιαίτερας διὰ τὴν παροῦσαν ἐκθεσιν σημασίας, περὶ τοὺς εἴκοσι ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι προερχομένους ἀμφορεῖς γεωμετρικῶν χρόνων, ὡς και πάντα τὰ συνοδευόντα τὰς ταφὰς ταύτας κτερισματικά ἄγγεῖα.

β) Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν δδ. Ἀ. Δραγῶνα, Κ. Κρυστάλλη και Μ. Σταυροπούλου κατεγράφησαν συνολικῶς 1833 ἀντικείμενα, και οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν καταγεγραμμένων ἀρχαίων τῆς Συλλογῆς ἀνέρχεται εις 3492. Ἦρξιεν ἐπίσης ἢ διὰ δελτίων πληρεστέρα καταγραφή και σχεδίασις, ἀλλὰ προηγείται διὰ λόγους διασφαλίσεως τοῦ διαρκῶς ἀξαναμένου ὕλικου ἢ πρώτη.

γ) Τὸ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1964 προερχόμενον κεραμεικόν ὕλικόν (πλὴν τοῦ συγκολληθέντος τῆς ὁδοῦ Καβαλόττι) ἐκαθαρίσθη και ἐτοποθετήθη εις τὰ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον κατασκευασθέντα ξύλινα συρτάρια, μετὰ τὰς σχετικὰς ἀνασκαφικὰς ἐνδείξεις ἐπὶ δελταρίων, εἶναι δὲ ἐτοιμὸν πρὸς ἐπιλογὴν και συγκόλλησιν.

δ) Ὁργανώθη τὸ φωτογραφικὸν ἀρχειον, ἀνασκαφῶν καὶ κινητῶν εὐρημάτων, καὶ ἐπεκολλήθησαν ἐπὶ πινάκων ἅπασαι αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὸ ἀρχειον τῆς Ἐφορείας φωτογραφίαι, καταχωρήσθαι εἰς εἰδικούς φακέλους, καὶ ἠγοράσθη πρὸς τακτοποιήσιν των ἀρχειοθήκη.

ε) Ὁργανώθη ἐπίσης ἀρχειον ἀνασκαφικῶν σχεδίων καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς βοηθοῦ δ. Ἐ. Σπαθάρη ἐγένοντο ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια (ἀποτυπώσεις-τομαί). Κατεγράφησαν πάντα τὰ ὑπάρχοντα σχέδια ἐξ ἀνασκαφῶν παλαιότερων ἐτῶν καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς εἰδικὸν ἀρχειον τόσον αὐτὰ, ὅσον καὶ πᾶσαι αἱ κατόψεις τῶν ὑφ' ἡμῶν παρακολουθηθέντων οἰκοπέδων.

Εἰς χάρτην μεγάλης κλίμακος (1: 500), χορηγήθεντα εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων, ἐτοποθετήθη ὑπὸ τῆς ἰδίας βοηθοῦ δ. Σπαθάρη, τῆς βοηθείας τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ, τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, μὲ ὄλας τὰς ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν προκυψάσας τροποποιήσεις, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν παρακολουθούτων τὰς οἰκοδομικὰς καὶ λοιπὰς ἐργασίας συναδέλφων καὶ προβλέπομεν ὅτι κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἐπὶ ἰδίας κλίμακος χάρτου θὰ τοποθετηθῶσι, συγκεντρωτικῶς πλέον, πάντες οἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐρευνηθέντες χώροι τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν.

Τέλος, ἤρχισεν ἡ προσπάθεια ἐνοποιήσεως γειτνιαζόντων σχεδίων, ἀλλὰ εἰς διαφορετικὰ ἔτη ἐρευνηθέντων σημείων, διὰ τὴν συναγωγὴν σαφεστέρων συμπερασμάτων περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἐν λόγῳ χώρων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

ς) Διὰ τῆς ζωγράφου κ. Ἰ. Ἀργυροπούλου-Ἀραβοσιτᾶ ἤρχισε καὶ συνεχίζεται ἤδη ἡ ἐν ἐγχρώμῳ ἀνατύγματι καὶ τομῇ ἀπεικόνισις τῶν ἀξιολογωτέρων ἀγγείων τῆς Συλλογῆς, κυρίως λευκῶν ληκύθων, μὲ καλὴν διατήρησιν πολυχρῶμων παραστάσεων (πρβλ. ἀνασκαφὴν ὁδοῦ Σπύρου Πάτση ἀριθ. 55), ὡς καὶ τῶν μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐξετελέσθησαν τεσσαράκοντα ἐγχρωμοὶ πίνακες.

ζ) Ὁργανώθη, τέλος, ἀρχειον ἀνασκαφικῶν ἡμερολογίων, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει καὶ τὰ ἐκ τῆς Στοῦς Ἀττάλου παραληφθέντα παλαιὰ ἡμερολόγια ἀνασκαφῶν περιοχῆς Ἀθηνῶν.

2. Ἀποθήκη εὐρημάτων ἀνασκαφῆς νοτίως τοῦ Ὀλυμπίου

Διὰ τῆς ὡς ἄνω βοηθοῦ δ. Σπαθάρη ἤρχισεν ἡ τακτοποιήσις τοῦ ἐκ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1961 - 63 ἀνασκαφῆς ταύτης προερχομένου ἀρχαιολογικοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον συνεκεντρώθη καὶ ἀπόκειται ἤδη ἐντὸς δύο δωματίων κειμένων εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἄρεως 3 χώρον τοῦ Δημοσίου.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνετελέσθησαν τὰ ἑξῆς:

α) Καθαρισμὸς καὶ ταξινόμησις τοῦ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν νοτίως τοῦ Ὀλυμπίου κτηριακῶν συγκροτημάτων προερχομένου κεραμικοῦ ὑλικοῦ.

β) Ἐπιλογή καὶ ταξινόμησις καθ' ὁμάδας πρὸς μελέτην τοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν χώρων προερχομένου ἀρχιτεκτονικοῦ ὑλικοῦ.

γ) Καθαρισμὸς καὶ ταξινόμησις τοῦ ἀρχαίου ὑλικοῦ, τοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν χώρον ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ 1961 - 62 νεκροταφείου τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.

3. Ἀποθήκη εὐρημάτων ἀνασκαφῆς Ἀκαδημίας

Διὰ τῆς βοηθοῦ δ. Γ. Λαζανᾶ καὶ προκειμένου τὸ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀκαδημίας προερχόμενον ἀνασκαφικὸν ὑλικὸν νὰ μεταφερθῆ πρὸς πληρεστέραν ἀσφάλειαν ἐκ τῶν ἐτοιμορόπων οἰκίσκων τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ Δημοσίου, ὅπου ἐφυλάσσετο μέχρι τοῦδε, εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς ἀνασκαφῆς, ἐγένοντο αἱ κάτωθι ἐργασίαι τακτοποιήσεως καὶ καθαρισμοῦ:

α) Καθαρισμὸς κεραμικοῦ ὑλικοῦ τῶν ἀνασκαφικῶν περιόδων 1963 καὶ 1964.

β) Καθαρισμὸς καὶ τακτοποιήσις νομισμάτων καὶ ἄλλων μικροεργημάτων τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω περιόδων.

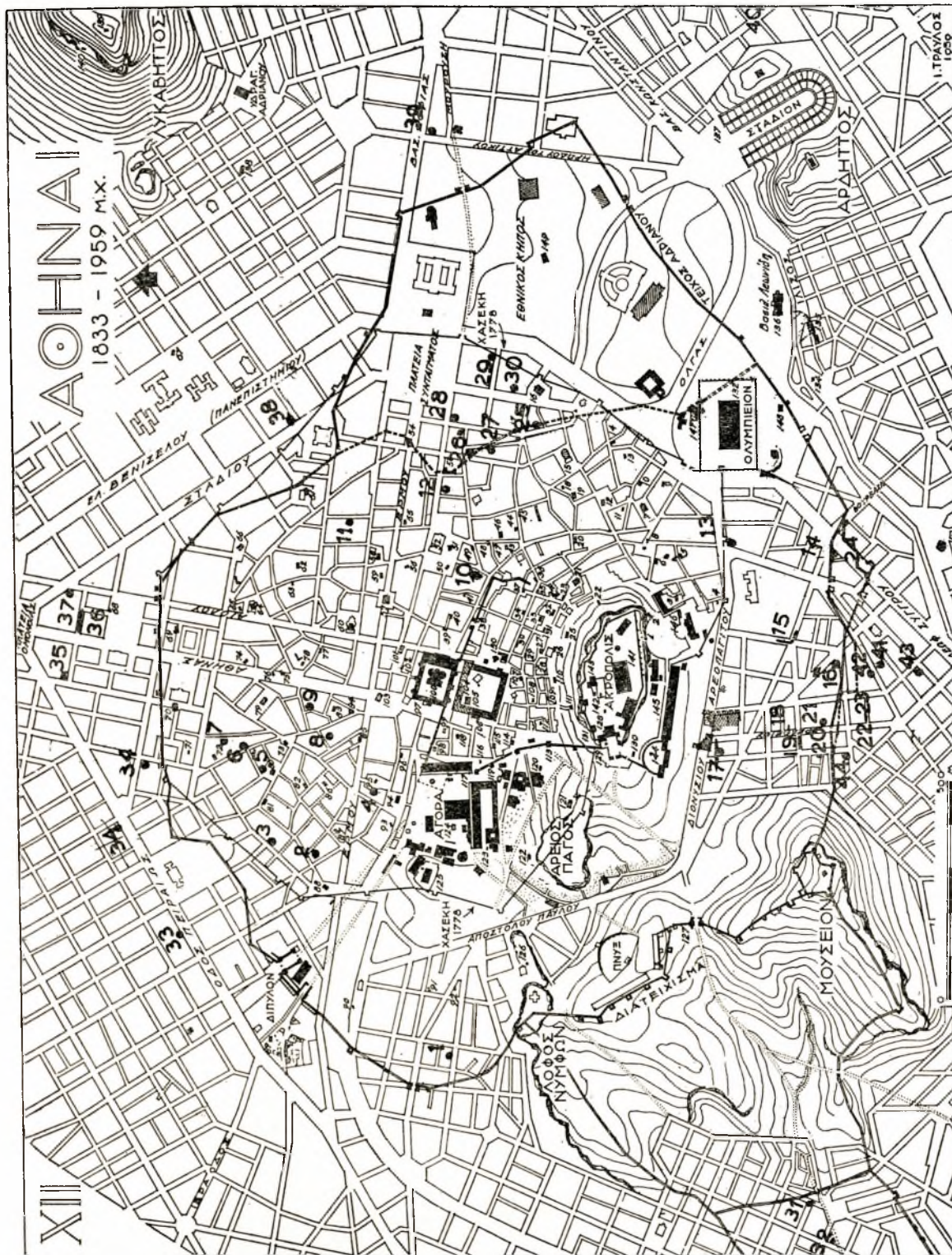
γ) Πρόχειρος κατάλογος τῶν μαρμαρίνων εὐρημάτων ἐν γένει.

δ) Ἀνανέωσις ἀποσεσαθρωμένων κιβωτίων καὶ δελταρίων κεραμικοῦ ὑλικοῦ παλαιότερων ἀνασκαφῶν (ἡ ἐργασία αὕτη δὲν ὄλοκληρώθη).

ΕΛΕΥΣΙΣ

Ἡ κατάστασις τοῦ Μουσείου Ἐλευσίνος καὶ τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ, τὰ ὅποια χρῆζον πρωτίστως ἀμέσου καὶ μεγάλης ἐπισκευῆς, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ γίνων καθαρῶς ἐπανεκθετικαὶ ἐργασίαι. Τὸ μόνον ἐπιτελεσθὲν διὰ τῆς βοηθοῦ κ. Μ. Ἀναγνωστοπούλου ἔργον ἐν Ἐλευσίνι ἦτο ἡ εἰς καινούργη κιβώτια τακτοποιήσις διαφόρων εὐρημάτων παλαιότερων ἐτῶν καὶ δὴ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου, ἅτινα ἀπέκειντο ἐντὸς σεσαθρωμένων χαρτοκιβωτίων ἢ διαλελυμένων χαρτίνων περιβλημάτων καὶ ἐκινδύνευον νὰ διασκορπισθοῦν καὶ ἀχρηστευθοῦν αἱ ἐνδείξεις. Καὶ ἡ ἐργασία αὕτη δὲν ὄλοκληρώθη εἰσέτι.

Εἰς τὰς μουσειακὰς δὲμας ἐργασίας Ἐλευσίνος, μετ' εὐλόγου ὑπερφηφάνειας προσθέτομεν τὸ ἀποπερατωθὲν καὶ ἤδη ἐτοιμὸν πρὸς ἐκθεσιν γύψινον πρόπλασμα ἀναπαραστάσεως τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνος κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰ., ὀφειλόμενον ἐξ ὄλο-

Σχέδ. 1. Χάρτης ἐφ' οὗ σημειοῦνται οἱ ἐρευνηθέντες κατά τὸ 1964 χῶροι

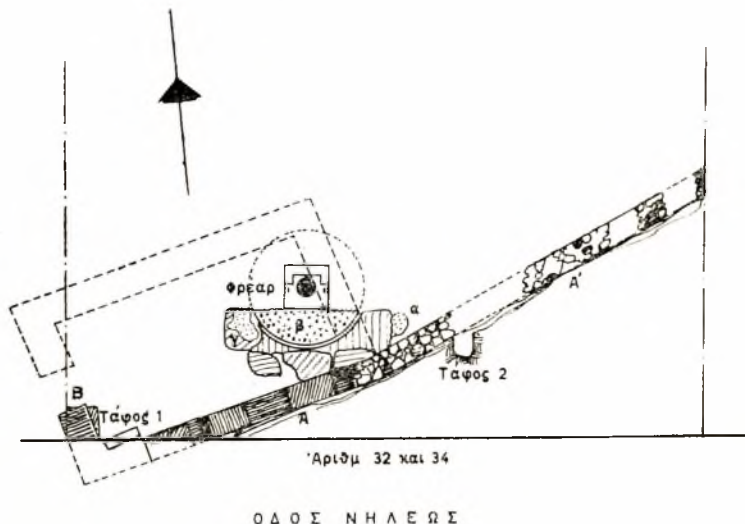
κλήρου, ως γνωστόν, εις τόν φίλον ἀρχιτέκτονα κ. Ί. Τραυλόν. Τοῦτο, ὑπὸ κλίμακα 1:200, καὶ διαστάσεις 1.75 x 0,85 μ., ἤρchiσε τὸ 1963 καὶ κατεσκευάσθη δαπάνῃ καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ὑπηρεσίας ἀπὸ τὸν εἰδικὸν τεχνίτην κ. Χ. Μαμέλην, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων, καὶ ὑπὸ τὴν συνεχῆ παρακολούθησιν τοῦ ἀνασκαφέως καὶ μελετητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ἐλευσίνος.

Ἐλπίζομεν ὅτι λίαν συντόμως τὸ ἐν λόγῳ πολῦτιμον ἔκθεμα, τὸ ὁποῖον προσφέρει σαφῆ καὶ ἀρτίαν εἰκόνα τῶν διαφόρων ἀρχαίων κτισμάτων

σον καὶ οἱ λοιποὶ, μὴ ἐμπύπτοντες εἰς τὸ Σχέδιον, θὰ ἐξετασθῶσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων τειχῶν θέσιν αὐτῶν¹.

1. Νηλέως ἀριθ. 32 - 34 (Σχέδ. 1, ἀριθ. 1)

Εἰς τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νηλέως 32 - 34 οἰκόπεδα ἰδιοκτησίας Ζήση Ἀρβανίτου, ἐξ ἀφορμῆς παρουσιασθεισῶν ἐνδείξεων (δοστρακα - λείψανα ἀρχαίων τοίχων) κατὰ τὴν διάνοξιν θεμελίων, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον λόγῳ τῆς γειτνίασεως τοῦ χώρου πρὸς τὰ ἀρχαῖα τείχη καὶ τὰς Πειραικάς

Σχέδ. 2. Ὁ παρά τὴν ὁδὸν Νηλέως ἀποκαλυφθεὶς ἀρχαῖος τοίχος

τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου, θὰ τοποθετηθῆ εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν πολλῶν ἐπισκεπτῶν.

Β' ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐχορηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως 574 ἀδειαι οἰκοδομήσεως, ἐντὸς τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐλεγχομένης ζώνης τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν ἰσαριθμῶν παρακολουθηθεισῶν ὑπὸ τῆς Γ' Ἐφορείας περιπτώσεων, ὡς καὶ τῶν παραλλήλως ἐκτελεσθέντων ἔργων κοινῆς ὠφελείας, ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον παρουσίασαν κυρίως πενήτηκοντα περιπτώσεις, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ὄρισμένα ἔλαβον μορφήν συστηματικῆς ἀνασκαφῆς καὶ ὑπῆρξαν ὄντως ἀποδοτικαὶ εἰς ἐνδείξεις καὶ ἀνασκαφικὰ δεδομένα.

Εἰς τὸ παρατιθέμενον Σχέδ. 1 σημειοῦνται, ὡς εἴθισται, οἱ ἐρευνηθέντες χώροι εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονιζομένην ἔκτασιν, τόσον δὲ οὗτοι, ὡς

Πύλας, προέβημεν εἰς συστηματικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ἐπεκταθεῖσαν καθ' ὅλον τὸ νότιον ἥμισυ τῶν οἰκοπέδων καὶ διαρκέσασαν ἐπὶ μῆνα (6.5.64 - 1.6.64), μετὰ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

Μὲ ἀφετηρίαν σημεῖον τῶν ἀκινήτων, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 3.80 μ. ἀπὸ τῆς πρὸς Δ. μεσοτοιχίας καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς ὁδοῦ Νηλέως, ὅπου κατὰ παλαιότερας ἐργασίας εἶχον ἀποκαλυφθῆ ὀγκόλιθος κατὰ χώραν καὶ ἕτερος μακρὰν τῆς ἀρχικῆς του θέσεως, ἤρchiσεν ἡ ἀποκάλυψις ἀρχαίου τοίχου (Σχέδ. 2, τοίχος Α) κειμένου ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἐν μέρει ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ὁδὸν Νηλέως, βαίνοντος δὲ ἐξ Α. πρὸς Δ., ἤτοι κατὰ κατεῦθονσιν διαγώνιον πρὸς τὴν τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ὡς ἐν συνεχείᾳ διεπιστώθη, τὸ ἐντὸς τῶν οἰκοπέδων τμήμα τοῦ τοίχου ἐθεμελιόυτο εἰς βάθος 1.90 - 2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας

1. Εἰς τὴν παρούσαν ἐκθεσιν συνέβαλε καὶ πάλιν ἡ παλαιὰ βοηθός μου δ. Φανή Καλούδη, καὶ ἡ δ. Ἐ. Σπαθάρη.